

Prof. Sami Repishti

NJË QASJE PËR REZOLUTËN E BUJANIT*

HYRJE

Në janar të vitit 1984 u përkujtua në programin televiziv të Prishtinës 40-vjetori i Konferencës Themeluese të Këshillit Nacionalçlirimtar për Kosovën dhe Rrafshin e Dukagjinit. Programi u quajt: “Bujani, shkëndi e lirisë”! për çudi, ky program u dha edhe nga Radio Beogradi: “Bujane, iskra slobode!” Në këtë jubile, këtu në New York, Rinia Shqiptare Kosovare në Botën e Lirë shpërndau një trakt katër faqesh në gjuhën angleze, ku shpjegohen qëllimet dhe përmbajtja e Rezolutës së Bujanit.

Sot kemi kënaqësinë të përkujtojmë 50-vjetorin e kësaj ngjarjeje me rëndësi historike të dorës së parë, sepse formimi i Këshillit të Parë Nacionalçlirimtar për Kosovë dhe Rrafsh të Dukagjinit është kulmi i procesit politik dhe organizativ të Lëvizjes Nacionalçlirimtare të popujve të Kosovës dhe fillimi i

* Kjo kumtesë u lexua gjatë mbrëmjes përkujtimore me rastin e 50-vjetorit të Konferencës së Bujanit, mbajtur në De-Bel Gardens, Brooklyn, New York, më 2 janar 1994.

veprimtarisë politike të Lëvizjes së konfirmuar nga një mbledhje delegatësh me të drejtë votimi. Si rrjedhim, delegatët gëzonin të drejtën e formimit të pushtetit legjislativ dhe ekzekutiv.

Organet me prerogativa shtetërore të dalura nga kjo asamble delegatësh (që gëzonin të drejtën morale për të folur në e mër të Lëvizjes si meritë e luftës kundër okupatorit fashist) nuk u zhvilluan normalisht; sepse procesi demokratik i zhvillimit politik të sistemit të posalindur u pengua nga dy faktorë:

E para, supremacia e Partisë komuniste – në këtë rast e PKJ-së – që kërkonte nënshtrimin total të qytetarëve dhe të shtetit interesave të asaj partie dhe

E dyta, dominimi i elementit jugosllav mbi zhvillimin e ngjarjeve në ish-Jugosllavi dhe fatkeqësisht për disa vite edhe mbi Shqipërinë gjatë dhe mbas pushtetit fashist.

Ky punim i shkurtër synon të interpretojë dokumentin më me rëndësi, që u miratua 50 vjet më parë në Konferencën e Bujanit – Rezolutën e Bujanit të 2 janarit 1944.

*

Në formë të thjeshtë do t'i përgjigjemi pesë pyetjeve: KU, KUR, KUSH, PSE, dhe ÇKA u tha në Rezolutën e Bujanit?

1. Ku u mbajtë Konferenca dhe ku u adaptua Rezoluta?

Të gjitha burimet tregojnë se mbledhjet e Këshillit Provizor u mbajtën në shtëpinë e Sali Manit, bajraktar i Krasniqes, në katundin Bujan të Malësisë së Gjakovës, në territorin e Shqipërisë. Pjesëmarrësit tregojnë se “kulla” e Sali Manit kishte një dhomë të madhe për miq me një oxhak, rreth të cilit u ulën pa formalitete të gjithë delegatët, miqtë e ftuar dhe përfaqësuesi i misionit anglez, Major Baily. Dhoma nuk kishte

asnjë flamur, asnjë parullë, me qëllim që të mos ofendohej askush.¹ Armët e pjesëmarrësve ishin varur në mur, si e ka zakon Malësia. Dhoma kishte vetëm një tavolinë dhe ndriçohej me një llampë vajguri. Sot “kulla” e Sali Manit është muze.

Arsyeja që mbledhja u mbajt në territorin e Shqipërisë Perëndimore është sepse në territorin e Kosovës dhe Rrafshit të Dukagjinit nuk kishte asnjë zonë të lirë”.² Unë besoj se zgjedhja e Malësisë së Gjakovës si vend për mbledhjen rrjedh edhe nga fakti se kjo Malësi ka qenë gjithëherë një pjesë e pandarë e Gjakovës si qendër qytetare dhe se historikisht Gjakova e Malësia kanë qenë gjithëherë së bashku në përpjekjet e tyre për liri dhe pavarësi. Këtë tezë e përforcon edhe fakti që udhëheqësit e Lëvizjes Nacionalçlirimtare në Kosovë ishin në shumicë të madhe nga Gjakova dhe rrethi i Gjakovës, e që kishin gjetur gjithëherë përkrahje e strehim në këtë Malësi.

Fillimisht, është menduar që Konferenca të mbahej në Drenicë. Por, meqenëse rrethanat ushtarake e politike ishin keqësuar... u vendos që Konferenca të mbahej në Malësinë e Gjakovës.³

¹ Zymer H. Jerina. “Kujtime personale”. Jerina është pjesëmarrës në Konferencën e Bujanit dhe nënshkrues i Rezolutës. Monografia gjendet në dosjen time.

² KQ i PKJ-së. Letër drejtuar KK të Partisë për Kosovë dhe Rrafsh të Dukagjinit, më datë 28 mars 1944. Përkthimi shqip në “RILINDJA” Prishtinë 1 qershor, 1985, fq.6.

³ Miodrag Nikoliq. “Nga Mbledhja themeluese ...”, “RILINDJA”, 24 maj 1985, fq.6.

2. Kur u mbajt Konferenca e Bujanit?

Të gjitha burimet tregojnë se ajo u hap me datën 31 dhjetor 1943, në orën 7 të mbrëmjes dhe zgjati gjithë ditën e 1 dhe 2 janarit 1944. Ajo u mbyll me miratimin e Rezolutës, që mban emrin e katundit Bujan dhe me Thirrjen drejtuar gjithë popujve të Kosovës dhe të Rrafshit të Dukagjinit.

Ideja për formimin e Këshillit Krahinor Nacionalçlirimtar lindi në dhjetor të vitit 1942, mbas AVNOJ-it të parë në Bihaq, të përkrahur nga Boro Vukmiroviqi, sekretar i Partisë, e Ramiz Sadiku. U aktualizua në shkurt 1943, por mbas vrasjes së këtyre dy aktivistëve çështja u shty. Me kapitullimin e Italisë, (shtator 1943) u dëgjua të flitet për Këshillin e Përkohshëm Nacionalçlirimtar. Për më tepër në gazetën "LIRIA", në një artikull të Fadil Hoxhës, paralajmërohej Konferenca (Lidhja) e popujve të Kosovës dhe Rrafshit të Dukagjinit, "...e cila do të ketë rëndësi më të madhe se ajo e vjetit 1878".⁴

Vendimi për mbajtjen e Konferencës u muar gjatë Këshillimit VI të Komitetit Krahinor të Partisë për Kosovë dhe Rrafsh të Dukagjinit, të mbajtur në malet e Sharrit më 3-5 nëntor 1943. Në këtë Këshillim u morën vendime me rëndësi.

E para, të formohet Këshilli Krahinor Nacionalçlirimtar për Kosovë e Rrafshin e Dukagjinit, dhe "menjëherë me ndërmarrë thirrjen e një Konference të gjanë me qëllim që të realizohet Këshilli Nacionalçlirimtar i përbashkët për të gjithë Kosovën e Rrafshin e Dukagjinit. Për këtë qëllim duhet të kemi kujdes që të marrin pjesë

⁴ Fadil Hoxha. "Qëllimi i Kolonës në Pestë dhe Kongresi i Prizrenit", "LIRIA/SLOBODA, tetor 1943. Cituar nga "RILINDJA", 24 maj 1985 fq. 6.

njerëz të vendosur, përfaqësues të gjitha kombeve.”⁵

E dyta, të ndryshohet emri “Metohi” në “Rrafshi i Dukagjinit”.

E treta, të themelohet Shtabi Kryesor i Ushtrisë Nacionalçlirimtare dhe i aradhave partizane për Kosovë e Rrafshin e Dukagjinit.

E katërta, të riformohet Komiteti Krahinor i Partisë për Kosovë dhe të organizohet Partia në Komitetin Krahinor për Kosovën dhe Komitetin Krahinor për Rrafshin e Dukagjinit.

E pesta, të formohet Komiteti Provincial i Partisë për Kosovë dhe Rrafshin e Dukagjinit.

Konferenca është mbajtur pesë muaj mbas Mbledhjes së Mukjes (1-2 gusht 1943) në Shqipëri, tre muaj e gjysmë mbas Lidhjes së Dytë të Prizrenit (16-20 shtator 1943), dy muaj e gjysmë mbas vendimit të Parlamentit të Shqipërisë (13 tetor 1943) për bashkimin e tokave shqiptare në ish-Jugosllavi me shtetin e ri shqiptar të formuar mbas kapitullimit të Italisë, të deklaruar si të pavarur dhe neutral. Njëkohësisht duhet theksuar se Konferenca u mbajt plot një muaj mbas Mbledhjes II të AVNOJ-it (Jajce, 29 nëntor 1943) dhe ka arsye për të besuar se pjesëmarrësit në Konferencë kanë qenë të informuar me vendimet e marra atje të transmetuara nga radio “Jugosllavia e lirë”.⁶

⁵ “Këshilli i Sharrit”, S. Gjakoviq. *Sukobi na Kosovu* (“Narodna Knjiga”, Beograd, 1984) fq.70

⁶ “Diskutuem dhe shkëmbyem mendime... rreth vendimeve të AVNOJ”, Ismet Shaqiri. “Më kujtohet...” :RILINDJA”, 23 nëntor 1981, fq. 12.

Në një sferë më të gjerë, Lëvizjet Nacionalçlirimtare të Jugosllavisë dhe të Shqipërisë, të drejtuara nga partitë komuniste respektive kishin arritur suksese të mëdha ushtarake dhe propagandistike brenda dhe jashtë vendit. Në arenën ndërkombëtare, ushtria sovjetike ishte vetëm 100 mila nga kufiri i Rumanisë dhe 42 mila nga kufiri i vjetër i Polonisë. Forcat ajrore aleate bombardonin çdo ditë Berlinin dhe qytete të tjera të Gjermanisë. Armata e 8-të britanike avanconte në Itali, ndërsa amerikanët kishin njoftuar se ofensiva kundër Japonisë do të fillonte së shpejti. Në Londër viti 1944 lajmërohej si viti i çlirimit të popujve me një rëndësi të pakrahasueshme në histori.⁷

Konferenca e Bujanit u mbajt dy vjet e katër muaj mbas Deklaratës së Atlantikut (14 gusht 1941). Pika e tretë thotë: *“respektohet e drejta e të gjithë popujve për të zgjedhur formën e qeverisë që dëshirojnë; se (Aleatët) dëshirojnë të shohin se sovraniteti dhe vetëqeverisja do t’u kthehet gjithë atyre që u është marrë më parë me forcë”*.⁸

Një muaj para Bujanit mbahet Konferenca e Moskës (19-30.XI.1943) në të ciln pjesëmarrësit – Anglia, Amerika, Bashkimi Sovjetik dhe Kina *“njohën nevojën e vendosjes sa më të shpejtë që të jetë e mundur të një organizate ndërkombëtare të përgjithshme të mbështetur në barazinë sovrane për të gjithë popujt paqëndashës e cila do të jetë e hapur për anëtarësim të të gjitha shteteve, të mëdha e të vogla, për ruajtjen e paqes dhe*

⁷ *The New York TIMES*, 31 dhjetor 1943, fq. 4.

⁸ *Living American Documents*. Eds. Starr-Todd-Curti (HBJ: Ney York, 1971) “The Atlantic Charter” August 4, 1941m fq, 304

sigurimit ndërkombëtar". Pika e gjashtë thotë: "Mbas mbarimit të konfliktit ata (Fuqitë e Mëdha) nuk do të përdorin fuqitë e tyre ushtarake në territoret e shteteve tjera, me përjashtim të rasteve të parapara nga kjo Deklaratë dhe mbas konsultimeve të përbashkëta".⁹ Idetë kryesore të Konferencës së Moskës u interpretuan nga Sekretari i Shtetit, C.Hull, para Kongresit amerikan: "Gjatë kohës kur vendimet e Deklaratës së Katër Fuqive do të hyjnë në veprim nuk do të kemi nevojë për sfera influence, për aleanca, për balance të fuqive ose për rregullime të tilla që në të kaluarën e hidhur detyruan kombet të përpiqen shumë e të mbrojnë sigurimin e tyre ose të avancojnë interesat e tyre".¹⁰

Mbas Konferencës së Moskës vjen Mbledhja e Teheranit (dhjetor 1943), vetëm tri javë para Bujanit. Deklarata e Tri fuqive, ndër të tjera thotë: "...Me këshilltarët tanë diplomatikë na kemi studiuar problemet e së ardhmes. Ne do të kërkojmë bashkëpunim dhe pjesëmarrje aktive të të gjitha kombeve, të mëdha e të vogla, popujt e të cilëve me zemër e me mend i janë dedikuar, ashtu si edhe popujt e tjerë, luftës për eliminimin e tiranisë dhe skllavërisë, shtypjes dhe mungesës së tolerancës. Ne do t'i mirëpresim kurdoherë që ata do të vendosin të hyjnë në familjen botërore të kombeve demokratike... Në përfundimin e këtyre konferencave miqësore ne shikojmë me mirëbesim ditën kur të gjithë popujt e botës do të jetojnë të lirë, jetet e tyre të lira e të paprekura nga tirania ashtu siç i

⁹ *Qyuncy Hoëe. Ashes of Victory (Simon, Schuster: Neë York, 1972) fq.260*

¹⁰ *Ibidem, fq. 261*

dëshirojnë ata vetë dhe ashtu si ju thotë ndërgjegja e tyre". (Roosevelt, Stalin, Churchill).¹¹

Kjo ka qenë koha dhe ngjarjet që përcaktuan kuadrin e Konferencës së Bujanit, megjithëse nuk e dimë ne se delegatët e Bujanit kanë qenë në dijeni të përmbajtjes së deklaratave të mësipërme.¹²

3. Kush mori pjesë në Konferencën e Bujanit?

Të gjitha burimet tregojnë se numri i delegatëve në Konferencë ka qenë 49. Nga këta, 43 shqiptarë dhe 6 serbë e malazez. Dymbëdhjetë delegatë nuk erdhën për arsye të kushteve të vështira. Nga lista e delegatëve kuptohet se shumica e tyre kanë qenë anëtarë të PK për Kosovë e Rrafsh të Dukagjinit. Delegatët kanë qenë "...nacionalistë, komunistë, rini antifashiste, përfaqësues të Forcave të Armatosura, rini komuniste, gra anti-fashiste, dhe të tjerë". (Rez. I Bujanit. Preambulë Organizimi, drejtimi dhe fryma që mbizotëroi në Konferencë kanë qenë të dominuara nga elementi komunist).¹³

Ndërmjet delegatëve nuk ka pasur mosmarrëveshje me karakter ideologjik, ndoshta edhe për arsye se elementët

¹¹ "Deckaratuib if Tegerab", *The Neë Hork TIMES*, 7 dhjetor 1943, fq. 4

¹² Vehap Shita. "Zekeria Rexha", "Bujku" (Prishtinë) 29 dhjetor 1991, fq.9. Autori është i mendimit se Hajdar Dushi dhe Xheladin Hana, si dhe Zekeria Rexha, kanë qenë shumë të informuar mbi ngjarjet ndërkombëtare.

¹³ Ndërsa delegatët pushonin nga puna ... shokët e Kom. Krahinor të Partisë, Pavle (Joviçeviq), Fadili (Hoxha), Boshko (Çakiq), Hajrdari (Dushi dhe unë mbanin mbledhje në dhomën fqinje". Ismet Shaqiri. "Me kujtohet... "Rilindja" 25 tetor 1981, fq. 12.

jokomunistë ishin individë – “patriotë pa parti” – me opinione personale, por pa asnjë organizim politik, dhe jo përfaqësues të ndonjë rryme politike të caktuar. Ata kishin dëshirën ta luftojnë okupatorin fashist italian e gjerman dhe kishin pranuar rolin udhëheqës të PK-së.

Të paktën gjashtë delegatë: Tefik Çanga nga Shkodra, Beqir Ndou, Veli Niman Doçi, Maxhun Niman Doçi, Shaban Haxhia, Jahë Bajraktari nga Malësia e Gjakovës janë nënshtetas shqiptarë. Katër delegatë: Zymer Halil Jerina, Mehmet Dermani – Gjonbalaj, Sadik Bekteshi (Bajraktari) dhe Bejto Shahmani janë nga krahina e Plavës e Gucisë, me gjithë levizjet e tyre brenda e jashtë Shqipërisë.¹⁴

Përpjesëtimi i delegatëve – 43 shqiptarë dhe 6 serbë e malazezë nuk është i qëllimshëm. Konditat e vështira të luftës kanë penguar pjesëmarrjen e delegatëve nga Kosova ose nga aradha partizane në Serbi e Maqedoni, siç tregon edhe rasti i Ali Shukriut dhe Milan Zeçarit.¹⁵ Kryesia e Këshillit Nacionalçlirimtar përbëhet nga nëntë persona, nga të cilët 7 shqiptarë dhe 2 serbë e malazezë për një Krahinë me 70 për qind popullsi shqiptare (1943).¹⁶

Prezenca e gjashtë nënshtetasve të Shqipërisë nuk duhet të na habisë. Gjatë asaj kohe, bashkëpunimi në mes PK shqiptare dhe PK jugosllave ka qenë i plotë dhe pothuajse i kontrolluar nga elementet komuniste jugosllave, me direktivë

¹⁴ Rexhep Dedushaj. *Krahina e Pavlës e Gucisë në Histori*. (New York, 1993) fq. 275.

¹⁵ M. Nikoliq. vep. e cit., “RILINDJA”, 25 maj 1985, fq. 6.

¹⁶ *Fundi i gushtit 1942. Raport i Boro Vukmirovicit për KQ të PKJ-së në S. Gjakoviq, vep. e cit., fq. 64.*

nga vetë J.B.Tito që nga viti 1940. Prezenca n shqiperi e Miladin Popoviqit, Dushan Mugoshës, Bllazho Jovanoviqit, si dhe influenza e dy udhëheqëse të lartë jugosllavë – Ivan Millutinoviqit dhe Svetozar V. Tempos, anëtarë të Byrosë Politike të PKJ-së, janë përdorur për një qëllim të vetëm: përgatitjen e terrenit për një bashkim eventual të dy vendeve “socialiste” mbas mbarimit të luftës – ose si i referohet sot, kthimin e Shqipërisë, ndoshta së bashku me Kosovën, në një republikë të shtatë të federatës jugosllave.

Vërejtjet që bëhen sot për pjesëmarrjen e nënshtetasve shqiptarë në Konferencën e Bujanit janë paraqitur vetëm mbas Rezolucionit të Informbyrosë (qershor 1948). Asnjëherë më parë, duke përfshirë edhe letrën e 28 marsit 1944 të KQ të PK-së nuk është ngritur ky problem.¹⁷

Rezoluta është aprovuar unanimisht.¹⁸ Megjithë debatet e zhvilluara në grupe te mbyllura ku kanë marrë pjesë vetëm elementet komuniste të Kosovës dhe Rrafshit të Dukagjinit, nuk është regjistruar asnjë kundërshtim formal nga delegatët serbo-malazez. Një delegat komunist pohon më 1981 se “vendimet e kësaj Konference i priti me duarhapët, me gëzim e simpati çdo liridashës, njeri i ndershëm, patriot qe mendon me kokën e vet për të mirën e popullit të vet, dhe për fatin e ardhmëninë e tij”.¹⁹

¹⁷ “Kuvendi i Jajcës nuk është kurrfarë kuvendi i zgjedhur në mënyrë demokratike. Ai ishte kuvend revolucionar edhe pse aty u zgjodhën me kujdes ata të cilët udhëheqnin kryengritjen; pra, ata ishin përfaqësues revolucionarë të popullit. “Milovan Gjilas. “Interivstë”, “ZËRI I RINISË” (Prishtinë), 9 shkurt 1991, fq. 10.

¹⁸ I. Shaqiri. “Më Kujtohet ... “ “RILINDJA”, 24 nëntor 1981, fq. 12.

¹⁹ Ibidem, fq. 10.

Përgatitja e Rezolutës dhe deokumenteve të tjera të Konferencës është bërë, simbas shumë thënjieve nga Mehmet Hoxha, kryetar i parë i Këshillit Nacionalçlirimtar për Kosovë dhe Rrafsh të Dukagjinit.²⁰ Sipas një versioni tjetër, dokumentet i kanë përgatitur më parë Mehmet Hoxha me S.V.Tempon.²¹ Ekziston edhe një version tjetër simbas të cilit “(prof.) Sami Peja, atëherë komisar kompanie i Shtabit, tregon se i kujtohet kur Zekeria Rexha, Hajdar Dushi e Xheladin Hana punojshin në dhomn e poshtme të kullës së Sali Manit. Unë isha para derës së kësaj kthine kur dëgjova se ishte ngritur zëri. Dallova se Hajdari (Dushi) afërsisht kështu ju drejtue Pavle Joviçeviqit: “Në qoftë se nuk e nënshkrueni Rezolucionin në këtë version, ne do t’i ndajmë shqiptarët dhe kufinin do ta vemë qysh tashti. Vrapova te Fadili (Hoxha) në Shtab dhe i njoftova shokët se ‘diçka nuk po merren vesh shokët’. Ai erdhi bashkë me Shefqetin (Milan Miçković) dhe i pajtoi disi”.²² Simbas një delegati ishte një kënaqësi t’i shohësh “...si i ndërrojnë mendimet dhe i harmonizojnë qëndrimet duke gjetur një gjuhë të përbashkët për të gjitha problemet dhe dilemat rreth çështjes se si t’i vihen themelet sa më të drejta, më të forta, me të sigurta në të mirën e të gjithëve”.²³

Dokumenti i Rezolutës është shkruar shqip dhe serbisht, nga Xheladin Hana “me atë shkrimin e tij të qartë e të bukur...

²⁰ Mehmet Hoxha. “Interivistë”, “RILINDJA”, 28-30 dhjetor 1983, fq. 17.

²¹ “RILINDJA”, 16 dhjetor 1988, fq. 8

²² V. Shita. vep. e cit., 29 dhjetor 1991, fq. 10.

²³ I. Shaqiri vep. e cit., fq. 12.

Në fund të gjithë delegatët, të ngritur në këmbë, me grushtin lart, kënduan "Internacionalen".²⁴

4. Pse u formua Këshilli i Parë Nacionalçlirimtar për Kosovë dhe Rrafsh të Dukagjinit?

Në një intervistë nga Vladimir Bakariqi, udhëheqës kroat, mbas demonstratave të vitit 1981 në Kosovë, thuhet: "Ç'është e vërteta, atyre masave shqiptare... të Jugosllavisë as që u është ofruar ndonjë program për të qenë i qartë dhe konsekuent për çështjen e tyre të pazgjidhur sociale dhe kombëtare nga ana jonë, komunistët jugosllavë, një program që do të ishte nxitës për një përfshirje më masive të shqiptarëve në radhët e Lëvizjes Nacionalçlirimtare në hapësirën jugosllave, në muajt e vitet e para të luftës. Dhe kjo nuk është faji i masave shqiptare".²⁵

Delegati Sadik Bektashi shprehet kështu: "në Mbledhjen e AVNOJ-it, (PKJ) i hoqi maskat dhe doli hapur për një Jugosllavi federative, ku të gjitha kombet e Jugosllavisë së vjetër, pas përfundimit të luftës, do të mbeteshin në kuadër të kësaj federate. Pra, simbas vendimeve të AVNOJ-it, shqiptarët autoktonë në trojet e veta në ish-Jugosllavinë e vjetër, mbeteshin përsëri nën sundimin serbo-sllav. Kjo ishte nënshkrimi i një tragjedie të re dhe përpara kësaj gjendje shqiptarët nuk mund të qëndronin këmbëkryq. Në këto rrethana të vështira u mbledh Konferenca e Bujanit... Në këto kushte, populli i Kosovës duhej të hidhej më me vrull në këtë luftë, me qëllim që me përfundimin e saj të ulet në tavolinen e paqes si

²⁴ Zymer H. Jerina. "Kujtime për Konferencën e Bujanit", "DARDANIA" (Tiranë), Nr. 2 janar 1993, fq. 4.

²⁵ "Vladimir Bakariq-Milojko Druloviq" Debat. Përkthimi shqip në BUJKU, 23 nëntor 1991, fq. 13.

fitimtar e jo si i mundur për jtë realizuar aspiratat e veta kombëtare, bashkimin e të gjitha trojeve shqiptare të copëtuara padrejtësisht nga Fuqitë e Mëdha europiane”.²⁶

Nga dy citatet e mësipërme dalin ne shesh dy arsye kryesore për formimin e Këshillit të Parë Nacionalçlirimtar për Kosovë e Rrafsh të Dukagjinit.

E para, programi i PKJ-së kënaqte vetëm komunistët kosovarë që vlerësonin “socializmin” mbi “kombëtarën”. Por për masat shqiptare, “kombëtarja” ishte esenciale, jetësore, sepse përfaqësonte sigurinë e vetme që nuk do të kthehej përsëri e kaluara që i kërcënonte me shfarosje fizike. Prandaj, një orientim politik që do të plotësonte aspiratat kombëtare ishte e vetmja zgjidhje e pranueshme për shqiptarët, zgjidhje që do t’i bindte ata të inkorporohen në Luftën Nacionalçlirimtare për Kosovë e Rrafsh të Dukagjinit.

E dyta, ka arsye për të besuar se edhe komunistët kosovarë u trembën nga përfundimet e Kuvendit të AVNOJ-it në Jajcë, 1943, dhe nga ekskludimi i shqiptarëve si popull, e trajtimi i tyre si “pakicë kombëtare”. Por pesha e zërit të tyre do të ishte fare e parëndësi në qoftë se nuk i imponoheshin

²⁶ Sadik Bekteshi. “Intervistë, “DARDANIA” (Tiranë), Nr.2, janar 1993, fq. 5. Sadik Bekteshi ka qenë pjesëmarrës në Konferencën e Bujanit dhe nënshkrues i Rezolutës.

situatës – konglomeracionit jugosllav në përgjithësi – me një forcë të armatosur dhe të organizuar mirë, si dhe me një platformë politike të pranueshme nga aleatët e Koalicionit të Madh Antifashist. Komunistët kosovarë, me një fjalë, duhej të qëndronin në pozita politike që kërkonte momenti, e kjo do të thotë luftë pakompromis kundër okupatorit.

Siç e thamë edhe më sipër, Konferenca e Bujanit është kulmi i procesit politik dhe organizativ të Lëvizjes Nacionalçlirimtare të Kosovës dhe Rrafshit të Dukagjinit. Në Këshillimin VI të Sharrit, qëllimi i Konferencës së Bujanit përcaktohet si vijon: "... të formohet një trup politik i unifikuar i cili do të jetë krahë politik i Luftës Nacionalçlirimtare në Kosovë dhe Rrafshin e Dukagjinit, dhe detyra e të cilit do të ishte përgatitja e një kryengritje të përgjithshme të armatosur kundër pushtuesit dhe shërbëtorëve të tij".²⁷ Pikësynimi ka qenë organizimi i Kosovës dhe Rrafshit të Dukagjinit si një entitet politik e ushtarak i dalluar me organet e veta të pushtetit, "kështu që në mbarimin e luftës të jetë një njësi e pavarur dhe si rrjedhim, të fitojë të drejtën e vetëvendosjes".²⁸

Nga pikëpamja ushtarake, Vendimi i Këshillimit VI në Sharr që ngritte Shtabin e Ushtrisë Nacionalçlirimtare në Shtab Kryesor të Ushtrisë Nacionalçlirimtare dhe Aradhave Partizane e vënte Kosovën e Rrafshin e Dukagjinit në të njëjtin nivel me njisitë tjera territoriale të Jugosllavisë. Konferenca e Bujanit

²⁷ Pavle Jovičević, "Zloupotreba jednog ratnog dokumenata", "NIN".

²⁸ I. Shofini, "Më kujtohet", fq. 10.

ishte edhe një hap tjetër paralel: ngritja e Kosovës e Rrafshit të Dukagjinit politikisht dhe juridikisht në të njëjtin nivel me njësitë tjera territoriale. Ka qenë kjo dëshirë e popullsisë vendëse, dhe kundërshtimi i KQ të PKJ-së që nuk pranonte këtë shprehje të vullnetit të lirë, që e bëjnë Konferencën e Bujanit shfaqjen më elokumente të konfrontimit, dhe si rrjedhim një pikë qendrore të raporteve në mes të dy palëve në konflikt.

Ka arsye të besohet se Konferenca e Bujanit ka qenë njëkohësisht edhe një përgjigje për qëndrimin oportun të PKJ-së dhe të Lëvizjes Nacionalçlirimtare të Shqipërisë, të cilat pranonin vijën politike të komunistëve jugosllavë në lidhje me Kosovën. Kosovarët, mendoj unë, duke vepruar kështu deshën të vënë Kosovën e Rrafshin e Dukagjinit në një pozitë të pavarur dhe në të njëjtin nivel me Lëvizjen Nacionalçlirimtare të dy vendeve – Jugosllavi e Shqipëri: me një fjalë, si një njësi me prerogativa të plota për akte të pavarura politike, juridike dhe ushtarake. Kjo mund të shpjegojë edhe faktin që traktet e nëntorit 1943, që bënë thirrje për mobilizim e shpërndarje në Kosovë e Rrafshin e Dukagjinit, nuk zenë në gojë Titon, Jugosllavinë dhe Ushtrinë Nacionalçlirimtare jugosllave, akt ky që shkaktoi reaksionin e Pavle Joviçevićit, sekretar i Partisë: “Këtu nuk është Shqipëri, por Jugosllavi dhe vendi më revolucionar në Evropë mbas Boshtit Sovjetik, prandaj nuk duhet të kemi frikë ta përmendim Titon, Jugosllavinë dhe ushtrinë e Titos. Për më tepër, duhet të dëgjojmë radion ‘Jugosllavia e Lirë’ e jo Londrën: kjo është vija jonë e qartë prej së cilës nuk largohemi”.²⁹

²⁹ S. Gjakoviq, *vep. e cit., fq. 53.*

Fatkeqësisht, komunistët shqiptarë të Kosovës nuk e kuptuan vendosmërinë e PKJ-së për ta ruajtur të paprekur Jugosllavinë e Versajës, as edhe pikësnimin për ta riokupuer zonën e Istries në Itali dhe Karantanjën në Austri.

Konferenca e Bujanit ka qenë gjithashtu një reagim ndaj veprimtarisë politike të Ballit Kombëtar në Shqipëri dhe i Lidhjes II të Prizrenit në Kosovë, vija politike e të cilëve ka qenë bashkimi i pakompromis i tokave të banuara nga shqiptarët brenda një shteti të vetëm shqiptar. Para një politike të këtillë të përkrahur fuqimisht nga masat shqiptare, PK e Kosovës dhe e Rrafshit të Dukagjinit nuk mund të dilte para popullit me një platformë politike që nuk premtonte bashkimin me Shqipërinë.

5. Çfarë u tha në Rezolutën e Bujanit?

Rezoluta ka një preambulë dhe gjashtë pjesë.

Preambula e Rezolutës përcakton natyrën e pjesëmarrësve dhe qëllimin që ata i kanë vënë vetes në këtë Konferencë. Ky qëllim është: bashkimi i rrymave të ndryshme politike që të arrihet bashkimi dhe vëllazërimi i të gjithë popujve të Kosovës dhe Rrafshit të Dukagjinit si konditë e domosdoshme për forcimin e organizimin e luftës së armatosur kundër pushtuesit dhe shërbëtorëve të tij. Preambula thekson edhe momentin e favorshëm të gjendjes ndërkombëtare. Në këto kondita shqyrtohet e kaluara dhe zgjidhet udhëheqja për të ardhmen.

Në pjesën e parë çmohet kryesisht fuqia e Ushtrisë së Kuqe dhe roli i saj si “çlirues i popujve të shtypur”. Paragjykimi në favor të Bashkimit Sovietik duket qartë edhe nga fraza “kapitullimi i Italisë erdhi nga humbjet shumë të rënda të trupave të saj në Frontin Lindor”, kur dihet botërisht se Italia u shkatërrua në Afrikën e Veriut dhe me invazionin anglo-amerikan të Gadishullit Italian.

Në frontin politik, Rezoluta ndjek verbërisht vijën e propagandës sovjetike “të aleancës se fuqishme dhe të sinqertë të Bashkimit Sovjetik, Anglisë dhe Amerikës”. Ajo çmon rezistencën antifashiste të vendeve evropiane – Francës, Greqisë, Polonisë, Shqipërisë etj, por merita më e madhe i shkon “popujve të Jugosllavisë, si dhe Armatës së pathyeshme Nacionalçlirimtare të Jugosllavisë, e cila ka arritur shkallën e “aleatit të barabartë” me ushtritë e Fuqive të Mëdha. Si rrjedhim është krijuar Komiteti Kombëtar për Çlirimin e Jugosllavisë me Mareshalin Tito në krye, i cili “garanton çlirimin e të gjithë popujve të Jugosllavisë, pavarësisë dhe barazinë e tyre, dhe të drejtën e vetëvendosjes deri në shkëputje”.

Rezoluta dënon të kaluarën e Jugosllavisë si krijesë e Traktatit të Versajit, monarkinë dhe “klikën hegjemoniste serbo-madhe” si një shtet i krijuar pa pëlqimin e popujve që e banojnë. Ajo njeh faktin se shqiptarët në veçanti u janë nënshtruar zhdukjes fizike nga një regjim që u ka mohuar çdo të drejtë.

Kjo shtypje serbomadhe si rezultat ta nxjer në dritë qëndrimin e shqiptarëve në Kosovë, të cilët e kanë pritur Italinë e Gjermaninë si dy fuqi miqësore. Por puna sqarues e komunistëve dhe e patriotëve të tjerë e ka demaskuar gënjeshtren e okupatorit, ndërsa pushka partizane i ka dhënë fashizmit grushte të rënda. Me ardhjen e gjermanëve gjendja është vështirësuar. Rezoluta sulmon Drazhë Mihailoviqin dhe Ballin Kombëtar si “anmiq të popullit” që kanë ndihmuar ikjen e serbëve dhe malazezve nga Kosova dhe Rrafshi i Dukagjinit dhe kanë bashkëpunuar me okupatorin gjerman në akte terrori kundër popullsisë vendëse.

Mbi këtë platformë politike, Rezoluta e Bujanit përcakton qëndrimin e saj kryesor:

- 1.Kosova e Rrafshi i Dukagjinit janë të banuara kryesisht nga shqiptarët.
- 2.Shqiptarët e Kosovës dhe Rrafshit të Dukagjinit, si gjithmonë në të kaluarën, edhe sot dëshirojnë bashkimin me Shqipërinë.
- 3.Rruga më e mirë për shqiptarët për t'u bashkuar me Shqipërinë është lufta e përbashkët me popujt tjerë të Jugosllavisë (jo të Shqipërisë!) kundër pushtuesit dhe shërbëtorëve të tij.
- 4.Populli shqiptar i Kosovës dhe i Rrafshit të Dukagjinit do të ketë mundësi të caktojë fatin e vet si rezultat i luftës kundër okupatorit.
- 5.Ky caktim fati përfshinë edhe të drejtën e vetëvendosjes deri në shkëputje.
- 6.Kjo e drejtë garantohet nga Lufta Nacionalçlirimtare e Jugosllavisë, e Shqipërisë dhe në arenën ndërkombëtare nga Aleatët e Mëdhenj Antifashistë – Bashkimi Sovjetik, Anglia dhe Amerika, ashtu siç është premtuar.

Pjesa e dytë është përsëritja e vendimeve të AVNOJ-it II në lidhje me qeverinë e mërgimit dhe mbretin Aleksandër.

Pjesa e tretë përcakton natyrën e Këshillit Nacionalçlirimtar – jo si një parti politike, por si një organizatë e përbashkët e hapur për të gjitha rrymat politike.

Pjesa e katërt bën thirrje të ndihmohet Ushtria Nacionalçlirimtare.

Pjesa e pestë flet për krijimin e Këshillit Krahinor Nacionalçlirimtar.

Pjesa e gjashtë dhe e fundit cakton detyrat e Këshillit të Parë Nacionalçlirimtar për Kosovë e Rrafshin e Dukagjinit: punë propagandistike për ta popullarizuar Luftën Nacionalçlirimtare, forcimin e këshillave ekzistuese Nacionalçlirimtare dhe formimin e këshillave të reja, forcimin e bashkim-vëllazërimit, dekretimin e organeve të reja të pushtetit, popullarizimin e Luftës Nacionalçlirimtar në Jugosllavi më parë dhe në Shqipëri më vonë, moslejimin e mobilizimit të popullit nga gjermanët, regjistrimin e krimeve të bëra nga okupatori, diskreditimin e pushtuesit dhe shërbëtorëve të tij, popullarizimin e Ushtrisë së Kuqe dhe Stalinit, si dhe koalicionin anglo-amerikan, popullarizimin e të gjithë luftave Nacionalçlirimtare dhe të vëllazërimit të gjithë popujve të Ballkanit, si dhe mbledhjen e ndihmave për luftëtarët dhe familjet e tyre. Përshëndetja e fundit: “Vdekje fashizmit – Liri popullit!”, është parulla e PK-së.

Më 13 dhjetor 1988, Dhoma Federative Jugosllave deklaroi Rezolutën e Bujanit si “akt i pavlefshëm”.³⁰

Rezoluta e Bujanit reflekton besnikërisht vijën politike të PKJ-së, dhe si rrjedhim edhe të PKSH-së në vlerësimin e përgjithshëm të gjendjes ndërkombëtare, në qëndrimin politik kundrejt pushtuesit italian dhe gjerman dhe në pozicionimin e tyre në lidhje me të drejtën e shprehjes së vullnetit të lirë të popujve – të drejtën për vetëvendosje të premtuar nga dokumentet ndërkombëtare dhe nga vendimet e AVNOJ-it II, 1943.

Konfrontimi që rezultoi me jelementet joshqiptare është përfundimi logjik i qëndrimit të shqiptarëve që nuk mund të lejonin një përsëritje të eksperiencës së kaluar nën Jugosllavi, nga njëra ane, dhe nga ana tjetër, vendosmeria e komunistëve

³⁰ “Konkludimi i Dhomës (Federative) lidhur me Rezolutën e Bujanit”, “RILINDJA”, 14 dhjetor 1988, fq. 5.

jugosllavë për të mos pranuar “copëtimin e Jugosllavisë.” Megjithëse pranohet se ai shtet ka qenë një produkt artificial i Traktatit të Versajës. Ashtu siç ngjanë me shumicën e rasteve, zgjidhja finale i mbetet forcës bruto, zakonisht forcës ushtarake, dhe në këtë pikëpamje shqiptarët nuk ishin të përgatitur për ta përballuar. Këtu qëndron edhe përgjegjësia e PKSH-së.³¹ Të vënë në mes të dy zjarreve të brigadave partizane jugosllave dhe të brigadave partizane shqiptare, popullsia shqiptare e Kosovës dhe e Rrafshit të Dukagjinit mbas një rezistence heroike që kushtoi jetën e më shumë se 36.000 personave, përjetoi pesëdhjetë vjet diktaturë komuniste dhe shtypje serbo-malazeze-maqedonase, që vazhdon edhe sot.

Kështu, marrëdhëniet e shqiptarëve në kuadrin e shtetit jugosllav u këputën njëherë e përgjithmonë. Në situatën e re, përgjegjja shqiptare ka qenë orientimi i politikës së tyre jashtë kuadrit jugosllav: shpallja e Pavarësisë së Kosovës (2 korrik 1990), Shpallja e Republikës së Kosovës dhe e Kushtetutës së Kosovës (7 shtator 1990), Referendumi Popullor (26-30 shtator 1991), formimi i Qeverisë së Kosovës nën kryesinë e dr. Bujar Bukoshit (17 tetor 1991) dhe votimet e lira e të përgjithshme (24 maj 1992) për Parlamentin dhe kryetarin e Republikës së Kosovës, dr. Ibrahim Rugovën. Ky orientim synon formimin e një Republike të Kosovës të lirë, të pavarur dhe neutrale në rrjedhat e zhvillimit të Evropës së bashkuar dhe gëzon përkrahjen e përgjithshme të popullsisë shqiptare në Kosovë dhe jashtë Kosovës.

³¹ “Megjithatë”, unë (Ë. Churchill) mendoj se ne duhet të ngulim këmbë për Greqinë e jo për Shqipërinë, meqenëse Enver Hoxha është shërbëtor besnik i komunistëve serbë. Kështu, ne nuk jemi në gjendje të marrim hapa të mëtejme në këtë drejtim pa dijeninë e Titos...” Fragment nga stenogrami i një bisede Churchill-Roosevelt marrë nga Arkivi i Foreign Office (Londër, Angli). Botuar në “ZËRI I RINISË” (Prishtinë), 9 shkurt 1991, fq. 6.